

УДК 347.72

Ліліана Сіщук,

канд. юрид. наук,

в. о. завідувача лабораторії проблем корпоративного права

Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва

імені академіка Ф. Г. Бурчака

Національної академії правових наук України

НОВЕЛИ ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО КОРПОРАТИВНОГО ДОГОВОРУ

У статті розглянуто наукові погляди на поняття і правову природу корпоративного договору, окреслено предмет корпоративного договору, що укладається між учасниками юридичної особи корпоративного типу, а також проаналізовано новели законодавства щодо визначення поняття, предмету та змісту корпоративного договору, що укладається між учасниками товариства з обмеженою відповідальністю.

Ключові слова: корпоративний договір, корпоративні права, учасник, товариство з обмеженою відповідальністю.

Постановка проблеми. Верховною Радою України (далі – ВРУ) було зроблено декілька спроб урегулювати на законодавчому рівні питання щодо впровадження конструкції корпоративного договору. Одним із перших проектів, що був зареєстрованим у ВРУ, є проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо корпоративних договорів» № 4160 від 26.02.2016, в якому пропонувалося закріплення поняття корпоративного договору шляхом внесення змін до Цивільного кодексу України. При цьому в контексті зазначених змін корпоративний договір розглядається як договір, що може укладатися між учасниками товариства з обмеженою відповідальністю і між акціонерами акціонерного товариства. Більш детальне регулювання зазначеного договору передбачалося закріпити на рівні Закону України «Про господарські товариства» (договір про реалізацію прав учасників (засновників) товариства з обмеженою відповідальністю) та Закону України «Про акціонерні товариства» (договір між акціонерами).

23 березня 2017 року ВРУ взяла за основу законопроект № 4470 й ухвалила Закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо корпоративних договорів», у якому поняття корпоративного договору відсутнє і пропонується врегулювати на рівні спеціальних законів договір про реалізацію прав учасників (засновників) товариства з обмеженою відповідальністю і договір між акціонерами.

Однак незадовго після внесення зазначених змін до Закону України «Про господарські товариства» і Закону України «Про

акціонерні товариства» було прийнято Закон України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» від 06.02.2018 2275-VIII, який набрав чинності 17.06.2018, в результаті чого положення статей Закону України «Про господарські товариства» у частині врегулювання правового статусу товариств з обмеженою відповідальністю втратили чинність, у тому числі й щодо договору про реалізацію прав учасників (засновників). Водночас у Законі України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» закріплено конструкцію корпоративного договору.

Звичайно, наведені новели є вкрай важливими, адже мета їх прийняття спрямована на створення ефективних засобів впливу учасників товариства з обмеженою відповідальністю на корпоративне управління та зменшення зловживань корпоративними правами у цій сфері, але тим не менш потребують наукового осмислення запропонованого механізму здійснення корпоративних прав учасників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій із даної теми. Проблематика визначення поняття і правової природи корпоративного договору, що є новим для вітчизняної правової доктрини та практики договірним інструментом регулювання корпоративних відносин, є предметом наукового дослідження таких вітчизняних вчених: М. К. Галянтича, В. А. Васильєвої, В. В. Васильєвої, Ю. М. Жорнокуя, І. В. Спасибо-Фатєєвої, М. М. Сигидин, В. І. Цікала, Ю. М. Юркевича та інших. Водночас новели корпоративного законодавства, якими вводиться у правову площину конструкція корпоративного

договору, стали передумовою для необхідності виявлення спільних чи, навпаки, відмінних законодавчих і наукових підходів до зазначеного питання.

Мета статті. Мета дослідження – провдячи науковий аналіз нормативних положень корпоративного законодавства, що визначають договірні засади регулювання корпоративних відносин і корпоративних прав, визначити сутність законодавчої дефініції «корпоративний договір», а також розкрити специфіку предмета, сторін та змісту корпоративного договору, що укладається між учасниками товариств з обмеженою відповідальністю.

Виклад основного матеріалу. Як відомо, однією з необхідних дій будь-якого товариства, метою якого є створення ефективної системи корпоративного управління в компанії, є розробка і затвердження установчих документів та інших корпоративних актів, положення яких не суперечать чинному законодавству і розгорнуто окреслюють всі корпоративні процедури щодо управління товариством і реалізації корпоративних прав учасників. Але навіть найбільш ефективні механізми, не заборонені законом і передбачені корпоративними актами, не можуть повною мірою забезпечити належну реалізацію і захист корпоративних прав учасників товариства. Це вказує на особливу перевагу договірної регулювання окремих способів здійснення своїх корпоративних прав учасниками, взяття на себе додаткових обов'язків, визначення відповідальності сторін за договором тощо [5, с. 163]. У зв'язку з цим правова конструкція корпоративного договору має відігравати важливу роль у правозастосовній практиці.

У правовій літературі поняття і правова природа корпоративного договору розглядається вченими через дослідження конструкції акціонерної угоди, що укладається акціонерами акціонерного товариства, або через конструкцію договору, що укладається учасниками будь-яких юридичних осіб приватного права, які наділені корпоративними правами по відношенню до цієї юридичної особи. Зокрема, перший підхід викладений у наукових працях Ю. М. Жорнокуя, І. В. Спасибо-Фатєєвої, О. М. Вінник та інших. Для прикладу, І. В. Спасибо-Фатєєва відзначила, що угода між акціонерами є непойменованим договором, який укладається остільки, оскільки це дозволяється загальними засадами цивільного законодавства та Законом про АТ. Це комплексний договір, адже він не має майнового характеру, а являє собою різновид організаційного договору, але як спосіб

забезпечення його виконання може передбачатися обов'язок акціонера продати акції або, навпаки, заборона їх відчуження протягом певного строку [6, с. 176].

Проте нині є низка наукових праць, у яких поняття і правову природу корпоративного договору досліджено у ширших рамках. Зокрема, М. М. Сигидин зазначає, що корпоративний договір – це багатостороння домовленість учасників юридичної особи корпоративного типу, спрямована на ефективне управління належними їм корпоративними правами шляхом визначення порядку їх здійснення з метою координації діяльності та реалізації спільних охоронюваних законом інтересів у цій сфері [4, с. 8-9]. При цьому В. В. Васильєва зазначає, що для того, щоб визначити сутність і правову природу корпоративного договору, необхідно знати його основні характерні ознаки, які складаються з: 1) ознак, що притаманні корпоративному договору як правочину; 2) ознак, що відрізняють даний договір від інших договірних конструкцій. До першої групи ознак належать: вольовий характер, тобто спрямованість на досягнення певного правового результату; наявність сторін договору; спрямованість цієї волі на встановлення, зміну, припинення цивільних прав і обов'язків; в основі договору повинна бути домовленість сторін, тобто результат синтезу воль сторін, який спрямований на забезпечення їхніх інтересів; відповідність волі сторін їх волевиявленню; втілення волевиявлення в певній законодавчо визначеній формі; правомірність дій, що тягнуть виникнення або відозміни регулятивних цивільних правовідносин; опосередкування динаміки цивільних правовідносин між суб'єктами цивільного права та спрямованість на реальне настання правових наслідків. Щодо ознак, які відрізняють корпоративний договір від інших договорів, то основним критерієм розмежування виступає предмет договору [3, с. 224]. Погоджуючись із наведеними аргументами, варто зазначити, що корпоративний договір є родовим поняттям, через правову конструкцію якого можна визначати особливості здійснення корпоративних прав учасників юридичної особи корпоративного типу, у зв'язку з чим предмет корпоративного договору має вагомое значення для можливості його укладення.

В. А. Васильєва зазначає, що предметом корпоративного правочину є організаційні права, якими володіє учасник корпорації, та управління ними. Предметом домовленостей може бути певний перерозподіл організаційних прав, щодо яких відсутнє імперативне регулювання в тому числі на рівні локальних нормативних актів [2, с. 108]. М. М. Си-

гідин зазначає, що, говорячи про предмет корпоративного договору, слід зауважити, що корпоративний договір покликаний регулювати відносини саме щодо управління корпоративними правами, тобто йдеться про узгодженість дій учасників юридичної особи корпоративного типу у сфері реалізації ними організаційного спектру повноважень, що становлять зміст корпоративних прав [3, с. 234]. В. В. Васильєва сприймає вищезазначені міркування та уточнює, що предметом корпоративного договору є порядок та умови реалізації учасниками товариства належних їм корпоративних прав, а також виконання обов'язків, які пов'язані з участю в юридичних особах корпоративного типу чи\ або управлінням ними [3, с. 226].

При цьому варто звернути увагу й на твердження В. І. Цікала, який зазначає, що метою такого договору є здійснення у майбутньому прав учасниками, які їм належать (існують на момент досягнення згоди), певними (особливими) визначеними договором способами. Предмет договору про здійснення прав учасників господарського товариства, зокрема, становлять: способи здійснення права на участь в управлінні товариством, способи здійснення переважного права придбання частки (акцій) та права на відчуження частки (акцій), а також способи здійснення прав, пов'язаних із припиненням господарського товариства і виділенням із його складу нової юридичної особи [7, с. 72].

Таким чином, доходимо висновку, що предметом корпоративного договору є корпоративні права учасників юридичної особи корпоративного типу, що реалізуються способами, визначеними домовленістю сторін договору, що не суперечать закону та установчим документам.

Якщо говорити про легальне визначення корпоративного договору, то варто погодитися з думкою М. К. Галянтича, який зазначає, що воно повинне відображати сутнісні ознаки корпоративного договору та бути орієнтиром. Проте законодавець у структурі та основних елементах має їх збалансувати на загальних правових категоріях, відображати систематику цивільного права та структуру цивільного правовідношення, не допускаючи розбіжності. Однак швидкоплинне прийняття законів зумовлює появу колізій щодо застосування корпоративного законодавства в правовій практиці [1, с. 24].

Підтримуючи висловлене зауваження, варто зазначити, що прийняття та підписання законів, спрямованих на одночасне врегулювання актуального питання щодо корпоративних договорів та правового статусу товариств з обмеженою відповідальністю, з

одного боку, зумовили виникнення прогресивних норм у напрямі визначення поняття, предмета та змісту корпоративного договору, а з іншого боку, призвело до взаємовиключення новел корпоративного законодавства.

Так, з прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо корпоративних договорів» № 4470 від 19.04.2016 було внесено зміни до Закону України «Про господарські товариства» та доповнено його статтею 51-1 «Договір на реалізацію прав учасників (засновників) товариства з обмеженою відповідальністю», проте зазначений закон у частині, що регулює правовий статус товариств з обмеженою відповідальністю, після прийняття спеціального закону щодо таких суб'єктів права втратив чинність. Щодо Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю», то ст. 7 містить поняття корпоративного договору.

У зв'язку з цим постає питання щодо сфери застосування договірних конструкцій «корпоративний договір» та «договір на реалізацію прав учасників (засновників) товариства». З даного приводу доцільно навести Резолюцію Комітету Асоціації правників України з корпоративного права та фондового ринку, якою пропонувалося закріпити на рівні Цивільного кодексу України норми про корпоративний договір як узагальнюючої правової категорії, яка визначає спеціальний порядок виникнення між учасниками домовленостей щодо здійснення корпоративних прав, а норми про окремі договори між учасниками акціонерних товариств та товариств з обмеженою відповідальністю – на рівні спеціальних законів. Однак законодавець не врахував зазначених пропозицій та не визначив у кодифікованому акті правову конструкцію «корпоративний договір», що не відповідає вимогам щодо якості законів у контексті дотримання принципу верховенства права.

Ю. М. Юркевич зазначає, що більш вдалими є вживання у цьому випадку саме поняття «договір про реалізацію прав та виконання обов'язків між засновниками (учасниками)». Адже на підставі цього договору сторони не врегульовують і не можуть врегулювати корпоративні відносини; вони лише визначають особливості майнових та/чи немайнових відносин, які існують чи можуть існувати між ними у зв'язку з реалізацією права власності на частки (їх частини) у статутному капіталі товариств за умови, що це не суперечить законодавству України [8, с. 276-277].

Зокрема, аналіз норм про договір на реалізацію прав учасника (засновника) товариства з обмеженою відповідальністю, що діяв

незначний період часу до моменту набрання чинності Законом України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» (далі – Закон), дає можливість зробити висновки про те, що у статті було визначено предмет договору, до якого включено ряд способів здійснення корпоративних прав; деталізовано перелік дій, які учасник має право чи набуває обов'язок здійснити, що визначають можливість реалізувати права на частку у статутному капіталі та права, що впливають з неї; визначено обмеження щодо предмета договору; закріплено вимоги до форми, строку, інформованості про укладення та зміст договору; визначено сторони договору; зазначено підстави визнання договору нікчемним, недійсним тощо.

Окреслені вище положення, звичайно, не позбавлені низки зауважень щодо їх змісту. Проте натепер саме ст. 7 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» про корпоративний договір потребує детального аналізу, оскільки норми цієї статті врегульовують відносини, що виникають із корпоративного договору між учасниками товариства з обмеженою відповідальністю. У ч. 1 ст. 7 цього Закону визначено, що договір, за яким учасники товариства зобов'язуються реалізувати свої права та повноваження певним чином або утримуватися від їх реалізації (далі – корпоративний договір), є безвідплатним і вчиняється в письмовій формі. Корпоративний договір, який не відповідає цим вимогам, є нікчемним. Наведена дефініція корпоративного договору викликає ряд зауважень, адже у статті предмет корпоративного договору не розкрито, а саме не передбачено конкретних способів здійснення корпоративних прав, а словосполучення «певним чином» має оціночний характер і в правозастосовній практиці може призвести до зловживань корпоративними правами учасниками товариства з обмеженою відповідальністю.

У цьому аспекті неоднозначно сприймається й ситуація щодо співвідношення положень статуту товариства та корпоративного договору. Зокрема, у ч. 3 ст. 7 Закону зазначено, що корпоративний договір може передбачати умови або порядок визначення умов, на яких учасник має право або зобов'язаний купити або продати частку у статутному капіталі (її частину), а також визначати випадки, коли таке право або обов'язок виникає. Водночас у ч. 6, 8 статті 20 Закону, у якій врегульовано порядок реалізації переважного права учасника товариства на купівлю частки у статутному капіталі, закріплено положення про те, що статутом товариства може бути передбачений інший порядок реалізації

переважного права учасника товариства з обмеженою відповідальністю та згідно зі статутом чи корпоративним договором таке право може взагалі не застосовуватися у разі відчуження корпоративних прав.

Без сумніву, наведені норми вказують на те, що сторони корпоративного договору мають право не тільки домовлятися про способи реалізації прав учасника, але й те, що умови корпоративного договору можуть не відповідати положенням статуту. З одного боку, зазначені нововведення є свідченням запровадження гнучких механізмів здійснення корпоративних прав учасників, але, з іншого боку, є й одним із можливих факторів створення корпоративних конфліктів у товаристві зокрема та порушення принципу верховенства права в цілому. Адже, по суті, законодавець дає можливість окремій групі учасників діяти всупереч інтересам товариства, оскільки статут як локальний акт є джерелом відображення стратегічної діяльності компанії, спрямованої на забезпечення корпоративного інтересу. У зв'язку з цим, незважаючи на ст. 6 Цивільного кодексу України, доцільно детально законодавчо визначити предмет корпоративного договору та окреслити обмеження договірної свободи у цьому напрямі шляхом закріплення у нормах корпоративного законодавства положення про те, що договір не повинен суперечити нормам закону та статуту товариства. Адже, враховуючи той факт, що корпоративний договір хоча й укладається між учасниками товариства з обмеженою відповідальністю, для врегулювання корпоративних відносин потрібно, як зазначає І. В. Спасибо-Фатєєва, висловити застереження щодо співвідношення корпоративного і договірної права, сфери дії яких у цьому разі накладаються.

Тому варто погодитися з думкою В. В. Васильєвої, яка зазначає, що корпоративний договір не існує нарівні зі статутом та не може вирішувати питання, які можуть бути вирішені лише за законом або статутом товариства. Корпоративний договір не зачіпає сферу дії норм корпоративного права, зокрема: не може змінювати структуру корпоративного управління, не впливає на дійсність рішень органів товариства, компетенцію і порядок формування останніх, а також не може змінювати порядок голосування [3, с. 228]. М. М. Сигидин також вказує на субсидіарний характер корпоративного договору щодо статуту та засновницького договору [4, с. 10].

Водночас виникає ряд зауважень до ч. 5 ст. 7 Закону, відповідно до якої зміст корпоративного договору не підлягає розкриттю і є конфіденційним, якщо інше не встановлено законом або договором. По-перше, хоча

зазначена норма має диспозитивний характер і дає можливість у договорі передбачити інше, але навряд чи це на практиці зумовить намір сторін розкрити зміст договору для інших учасників товариства в разі укладення корпоративного договору на першочергове задоволення інтересів кількох учасників чи певної групи учасників у відношенні до корпоративного інтересу товариства чи на шкоду інтересам товариства.

О. С. Яворська з цього приводу зазначає, що домовленості, які фіксуються у корпоративному договорі, звичайно впливають на прийняття рішень вищим органом юридичної особи. А юридична особа позбавлена будь-якої можливості знати як про факт, так і про зміст укладеного договору. Безперечно, що зміст договору є конфіденційним для сторін до корпорації осіб. Але чи може він бути таким для інших учасників корпорації, які не взяли участь у такому договорі, та й для самої корпорації? [9, с. 289]. Відповідь на це питання має бути чіткою і спрямованою на можливість інформування всіх учасників товариства та самого товариства з обмеженою відповідальністю щодо факту укладення корпоративного договору, а у разі звернення таких суб'єктів корпоративного правовідношення до сторін корпоративного договору з вимогою про ознайомлення з його змістом, то й задоволення зазначених вимог. Що стосується третіх осіб, які не є учасниками товариства, то, звичайно, зміст договору має бути конфіденційним, якщо інше не передбачено законом чи установчими документами товариства з обмеженою відповідальністю. Зазначені пропозиції варто було б урахувати у нормах Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю».

По-друге, законом передбачено, що корпоративний договір, стороною якого є держава, територіальна громада, державне або комунальне підприємство або юридична особа, у статутному капіталі якої 25 і більше відсотків якої прямо або опосередковано належить державі або територіальній громаді, оприлюднюється протягом десяти днів з моменту його укладення шляхом розміщення на сайті відповідного органу державної влади, органу місцевого самоврядування. З наведеного випливає, що у Законі визначено різний режим щодо оприлюднення корпоративного договору, що є порушенням принципу рівності суб'єктів права власності, закріпленим у ст. 13 Конституції України та ст. 318 Цивільного кодексу України. Адаже у контексті даного Закону такі суб'єкти права є учасниками (засновниками) товариства з обмеженою відповідальністю, на яких мають поширюватися цивільно-правові принципи

моделювання їх правового становища разом з іншими учасниками товариства з метою забезпечення насамперед корпоративного інтересу компанії, а не третіх осіб, які вступають чи не вступають у правові відносини з товариством чи його учасниками.

Наведені зауваження дають підстави для висновку про відсутність єдиного підходу до вирішення на законодавчому рівні питання про співвідношення імперативних і диспозитивних норм корпоративного законодавства, про співвідношення дії актів корпоративного законодавства (законів, статуту, інших локальних положень) та договору, а також про забезпечення прозорості корпоративного управління через механізм корпоративного договору.

Висновки.

1) Корпоративний договір є родовим поняттям, що визначається як домовленість учасників юридичної особи корпоративного типу щодо управління корпоративними правами шляхом визначення способів реалізації корпоративних правомочностей для досягнення цілей, що не суперечать закону та установчим документам. 2) Предметом корпоративного договору варто визначити корпоративні права учасників юридичної особи корпоративного типу, що реалізуються способами, що визначені домовленістю сторін договору та не суперечать закону та установчим документам. 3) Зміст корпоративного договору не повинен суперечити нормам закону та положенням установчих документів товариства з обмеженою відповідальністю. 4) Зміст корпоративного договору повинен бути конфіденційним виключно для третіх осіб. 5) Сторони корпоративного договору повинні інформувати товариство з обмеженою відповідальністю та його учасників, що не є стороною договору, про факт укладення корпоративного договору, а також про зміст договору в разі їх звернення з такою вимогою до сторін корпоративного договору, що слід закріпити на законодавчому рівні.

Список використаних джерел:

1. Галянтюк М. К. Визначення поняття та встановлення ознак корпоративних правочинів. Корпоративні правочини: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (Івано-Франківськ, 27-28 вересня 2013 року). Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2013. С. 20–28.

2. Васильєва В. А. Корпоративні правочини: питання кваліфікації. Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України: збірник наукових статей. Випуск 27. Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2011. С. 104–110.

3. Корпоративне право України: проблеми теорії та практики: монографія / Васильєва В. А., Зеліско А. В., Луць В. В., Саракун І. Б., Сіщук Л. В. [та ін.]; за заг. ред. проф. В. А. Васильєвої. Івано-Франківськ, 2017. 612 с.

4. Сигидин М. М. Корпоративний договір: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Івано-Франківськ, 2016. 236 с.

5. Сіщук Л. В. Акціонерний договір: аналіз чинного і перспективного корпоративного законодавства. С. 161–175.

6. Спасибо-Фатєєва І. В. Акціонерні угоди. Цивілістика: на шляху формування доктрин: вибр. наук. пр. Х.: Золоті сторінки, 2012. С. 167–182.

7. Цікало В. Предмет договору про здійснення прав учасників господарського товариства. Підприємництво, господарство і право. 2017. № 17. С. 68–73.

8. Юркевич Ю. М. Правова природа договору про реалізацію прав та виконання обов'язків між засновниками (учасниками) господарських товариств. Корпоративне право України та європейських країн: питання теорії та практики: збірник наукових праць за матеріалами XV Міжнародної науково-практичної конференції / за ред. д-ра юрид. наук, акад. НАПрН України В. В. Луця. Івано-Франківськ, 2017. С. 274–276.

9. Яворська О. С. Корпоративний договір у механізмі корпоративного управління. Адаптація корпоративного законодавства України до права Європейського Союзу: збірник наукових праць за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції / за ред. д-ра юрид. наук, акад. НАПрН України В. В. Луця. Івано-Франківськ, 2016. С. 286–289.

В статье рассмотрены научные взгляды на понятие и правовую природу корпоративного договора, определен предмет корпоративного договора, заключаемого между участниками юридического лица корпоративного типа, а также проанализированы новеллы законодательства относительно определения понятия, предмета и содержания корпоративного договора, заключаемого между участниками общества с ограниченной ответственностью.

Ключевые слова: корпоративный договор, корпоративные права, участник, общество с ограниченной ответственностью.

The article deals with scientific views on the concept and legal nature of the corporate agreement, outlines the subject of the corporate agreement, which is concluded between the participants of the legal entity of corporate type, as well as analyzed the latest legislation on the definition of the concept, subject and content of the corporate agreement, which is concluded between the members of the limited liability company.

Key words: corporate agreement, corporate rights, participant, limited liability company.

